

Nyírbátori Református Templom

Az egykor Szent Györgynek szentelt főúri kápolna a magyar késő gótika és a korai reneszánsz építészet kiemelkedő alkotása. A templom építtetője Báthori István erdélyi vajda és országbíró. Az építkezés kezdetének pontos dátumát nem ismerjük, de azt írásos emlékekből tudjuk, hogy Geréb László erdélyi püspök 1484-ben a város tizedjövedelmét átengedte a Szent György templomnak. Ez talán az épület alapkövének letételét is jelenti. A szentély lábuzatába beírt 1494-es évszám a munka folytonosságát jelzi. Báthori István nem érthette meg az épület befejezését, az fiára Báthori Andrásra maradt.

A Báthori család ecsedi ága a XVI. század közepén áttért a kálvini hitre, s ezzel a Szent György templom is reformátussá vált.

Az évszázadok során a templom több kisebb-nagyobb átalakításon ment keresztül. 1811-ben intézkedtek a templom alatti kriptá befalazásáról, 1834-ben földrengés rongálta meg az épületet, amit három évvel később állítottak helyre. 1897-ben készült el Sztéhló Ottó tervei alapján a hármast ívű nyugati karzat, 1931-34 között pedig Möller István vezetésével főként szerkezeti megerősítés folyt. 1960-64 között műemléki feltárás és helyreállítás zajlott.

Az épület teljes megújulására 2010-11-ben került sor. A „Hit és Egészség” projekt keretében egyrészt megtörtént a műemlék teljes külső-belső felújítása, másfelől a templom új turisztikai elemekkel bővült: a nyugati tornyon keresztül fel lehet jutnia a padlás térbe, így bemutathatóvá válik az Európában egyedülálló ácsolt fedélszék, melyhez egy fényjáték is kapcsolódik.

Az épület egyetlen hatalmas teremből áll, melynek délnyugati sarkához kisméretű, négyszögletes alaprajzú lépcsőtorony kapcsolódik. A torony teteje csak a hajó főpárkányáig ér, és eredetileg is csupán a padlás megközelítésére szolgált. Mellette a középtengelytől kissé északra tolódva nyílik a gazdagon díszített csúcsíves nyugati kapu, amely kiképzését és díszítését tekintve szászországi kapcsolatokra utal. A kapu fölé falazták be az egyik legszebb kőből faragott Báthori címert. A lófej pajzs köré sárkány csavarodik és az egészet tizenkét stilizált akantusz levélből álló kerek növénykoszorú veszi körül, fölötté sárkányos sisakdíszsel. Legfelül a kapu tengelyében széles csúcsíves ablak foglal helyet, amelyet korábban befalaztak és csak 1964-ben bontottak ki újra.

A templom lenyűgöző monumentalitása, ugyanakkor szinte légies könnyedsége, a déli főhomlokzaton jelenik meg a legmarkánsabban. A lépcsőtorony déli oldalától eltekintve a lépcsős tagolódású támpillérek a homlokzatot hét mezőre osztják. A nyugatról számított első mezőben kis négyszögletes, kőkeretes reneszánsz ablak a karzat világítását biztosítja. A harmadik mező kivételével valamennyit háromosztású csúcsíves, tagolt kávájú ablakok törnek át, csúcsukat négyosztatú halhólyagos körácsok ékesítik. A templom főbejáratául szolgáló kapu a harmadik mezőben nyílik, amely elé a XVIII. század második felében törtvonalú oromzattal ellátott zárt előcsarnokot építettek. Az oromzat csúcsát másodlagosan beépített körács töredékekkel emelték ki. Az előcsarnok építésekor az oromzati alsó párkány fölé helyzetek egy 1488-as datálású Báthori címert, amely a nyugati kapu fölött lévő párja, s amit aztán 1964-ben a déli főkapu lunettájába építettek. A címerkő a XVIII. századi átalakítás előtt a főkapu lunettája fölött helyezkedett el. A nyugati oldalon háromszögű oromzatba végződő nyeregtető az épület keleti oldalán a nyolcszögzáródású szentély fölött három tagból álló kontyolással zárul. Mint a katolikus templomoknál általában a szentélynek csak a délkeleti oldalán nyílik ablak.

A teljesen zárt északi homlokzat keleti végén közvetlenül a szentélyzáródás mellett áll a

hajdan emeletes sekrestye földszinti része, csúcsíves keleti és XVII. századi északi ablakkal, belsejében késő gótikus kézmosó fülkével. A sekrestye fölött eredetileg oratórium céljára szolgáló emelet is volt. A szentélyre nyíló ma elfalazott erkélyének félkörívű körvonalát és korlátjának ballusztereit az 1964-es helyreállítás építészeti jelzi.

A templombelső minden megszakítás nélküli, teljesen egységes terének lenyűgöző hatását az oldalfalak finom tagolódása és az egészet lezáró hatalmas hálóboltozat fokozza. Ez a finom osztású hálóboltozat inkább lebeg, mint lezár – írja Entz Géza, a templom művészettörténész monográfusa -, majd így folytatja: „a széles, magas ablakok ontják a fényt. A karcsú faloszlopok csak halk tagolást adnak. A nyugati és keleti részben három oldalú vagy sok szögű talpazatról indulnak felfelé. A faloszlopokon kétharmad magasságban szoborfülke nyílik, alján és tetején lépcsőzetesen kialakított gyámokkal. A szentély rész két nyugati faloszlop párja az ablakkönyöklő magasságában finoman megformált konzolokon végződik. A boltozat kettősen hornyolt szarvasbordái ugyancsak szélesebb gyámokon gyűlnek össze, amelyeket egymást váltó szamarhátívek ékesítenek. Róluk, mint sudár pálmák ívelnek a magasba a bordák és belevesznek a hálóboltozat végtelen sejtrendszerébe. A gótika e csodálatos utolsó lobogásában tűnik fel az új világosság: a reneszánsz.” Báthori István két gyönyörű sárkányos címere mellett ennek egyik ékes példája a déli főbejáratául szolgáló kettős kapu, amely a XV-XVI. század fordulójának legrangosabb alkotásai közé tartozik. Az épület egyszerű rézsús lábazata a kapu két oldalán még a gótikát idézi. Merőleges lefutással keretezi a gazdag tagozatú kaput, amelynek gyöngy- és szívsorral díszített, félköríves lunettáját fölül akantusz virág zárja le. A közepén karcsú reneszánsz pillérrel elválasztott, széles kapu szemöldökén háromszoros, szép antikva betűs latin nyelvű felirat áll, melynek fordítása a következő: „A nagy Isten anyjának a tiszta Szűz Máriának és Szt. György vértanúnak tiszteletére a nagyságos András úr, Báthori András fia építette alapjától kezdve kegyeletből saját költségén ezt a templomot.” A szöveg természetesen félrevezető, hiszen István vajdáról nem tesz említést. Báthori Andrása csak az építkezés befejezése maradt.

A hajdani sekrestyébe, illetve a lépcsőtoronyba a templomból két szerényebb kivitelezésű ajtó vezet. Sokkal magasabb művészi színvonalat képvisel viszont a szentély déli falában felállított hármass papi ülőfülke és az északi falba mélyedő szentségfülke.

Mindkettő a firenzei quattrocento finom rajzoltsággal faragott formáit és nemes arányait mutatja. Jellegzetes reneszánsz motívumok a pillérek tükrét kitöltő stilizált növénydíszítés, az ülőfülke három kagylóból kialakított lunetta sora, amelynek közeit akantusz levelek borítják. A főpárkány alatt húzódó frízen angyalfejeket láthatunk. A szentségfülke lunettájában kerub fej található, alját pedig olasz koszorúba illesztett Báthori címer zárja le.

Indoklás az értéktárba történő felvétel mellett:

A nyírbátori református templom kulturális kisvárosunk egyik ékessége. Egyedülálló építészeti megoldásai méltán emelik a magyar késő gótika és korai reneszánsz legkiemelkedőbb magyarországi épületei közé. A 2011-ben befejeződött felújítása óta ismét teljes pompájában csodálhatjuk európai hírű templomunkat, mely kiváló akusztikai adottságai révén a Zenei Napok hangversenyeinek is tökéletes helyszíne.

A nemzeti értékkel kapcsolatos információt megjelenítő források listája (bibliográfia, honlapok, multimédiás források):

www.nyirbator.hu

A nyírbátori református egyház és templom története, Nyírbátor: Református Egyházközösség, 2000

Nyírbátor Református Templom, Budapest: Tájak Korok Múzeumok Egyesület, 1994.

Báthori Gábor, Nyírbátor az Európai Unióban. Budapest: Ceba, 2004.